

SIRARPIE DER NERSESSIAN'IN SANAT TARİHİ METODOLOJİSİ

SIRARPIE DER NERSESSIAN'S ART HISTORY METHODOLOGY

Canan DEMİROK*

Öz

Çalışmada; Bizans ve Ermeni sanatı tarihi uzmanı olan Sirarpie Der Nersessian'ın akademik yayınlarında kullandığı sanat tarihi araştırma metodolojisinin detayları tespit edilmiş ve teknik, sanatsal, ikonografi olarak üç aşamalı bir yöntem olduğu anlaşılmıştır. Bu tespit Der Nersessian'ın farklı ekollere dayalı yöntemler barındıran akademik yayınları üzerinden sağlanmıştır. Bu sayede sanat tarihine özgü bilimsel araştırmalarda karşılaştırmalı analiz ile formalist incelemenin sınırlı kaldığı noktalarda nasıl bir yöntemin geliştirildiği Der Nersessian'ın metodolojisi ile 13 makale, 3 bibliyografi ve 1 kitap yayını üzerinden açıklanmıştır. Seçilmiş olan yayınlar Der Nersessian'ın sistematik yönteminin irdelenmesi için kronolojik olarak ele alınmış olup, yayınlarında kullanmış olduğu kaynaklar ve araştırma yönteminde yer alan ekoller irdelenmiştir. Bu çalışma ile belirli yüzyıl aralıklarına tarihlendirilen Bizans, Ermeni, Gürcü, Türk, Slav, Arap, Süryani kökenli sanatların karşılaştırmalı yöntem ile teoloji, tarih ve dilbilim disiplinlerinden ayrı tutulmadan incelendiği takdirde bulgulardan kesin yargılar edinilebileceği anlaşılmıştır. Araştırmanın sonuç bölümünde; Sirarpie Der Nersessian'ın üç aşamalı araştırma yöntemi genel hatlarıyla tespit edilmiştir. Bu bağlamda Bertay İncili, Tetravangelia Paris 74, Etchmiyadzin İncili, II.Basil'in Menologion'u, Nicodemus İncili, Smpad'ın Ermeni Kronikleri, Paris Gr.510, Barlaam ve Joasaph'ın Romalı gibi önemli el yazmalarının bu yöntem ile nasıl incelendikleri çözümlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Sirarpie Der Nersessian, sanat tarihi, metodoloji, Ermeni sanatı, Bizans sanatı,*

Abstract

In this research; details of the art history research methodology used by Sirarpie Der Nersessian, the historian of the Byzantine and Armenian art, in academic publications were identified and understood to be a three-stage method of technical, artistic and iconography. This finding was provided by Der Nersessian's academic publications, which contain methods based on different academies. In this respect, Der Nersessian's methodology of 13 articles, 3 bibliographies and 1 book publication explains how a comparative analysis of art history-specific scientific researches and a method developed at the limits of the formalist reviewer were developed. Selected publications have been handled chronologically in

* Arş. Gör., İstanbul Okan Üniv., Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fak., Sanat ve Tasarım Yönt. Böl., İstanbul.
ORCID ID: 0000-0002-5446-2142 ♦ E-mail: canan.demirok@okan.edu.tr

order to examine Der Nersessian's systematic method and the sources that he used in his publications and the academies involved in the research method have been examined. By this study it has been understood that Byzantine, Armenian, Georgian, Turkish, Slavic, Arabic and Syriac arts dated to certain centuries intervals can be obtained definite judgments from the findings if they are examined separately from the disciplines of theology, history and linguistics by comparative method. In the conclusion section of the research; Sirarpie Der Nersessian's three-stage research method has been extensively identified. In this context, it is stated that Bertay Gospel, Tetravangelia Paris 74, Etchmiyadzin Gospel, II.Basil Menologion, Nicodemus Gospel, Smpad Armenian Chronicles, Paris Gr.510, Barlaam and Joasaph's novels are investigated with this method.

Keywords: *Sirarpie Der Nersessian, art history, methodology, Armenian art, Byzantine art,*

Giriş

Sirarpie Der Nersessian, Bizans ve Ermeni sanatlarına akademik çalışmalarıyla çok sayıda yayın kazandırmış önemli bir bilim insanıdır. Der Nersessian, sanat tarihi araştırmalarındaki verileri analiz etme yöntemi ile girift bir akademik alt yapının varlığına işaret etmektedir. Çok yönlü ve kendi içinde ayrıcalıklı niteliklere sahip olan bu altyapı, Der Nersessian'ın akademik yayınlarında açığa çıkmaktadır. İlgili araştırma, Der Nersessian'ın sanat tarihi araştırma metodolojisini bir kısım yayını üzerinden açıklama gayesiyle yapılmıştır. Metodolojisindeki girift olguyu bütüncül olarak yansıtan seçili yayınlar incelenmiş ve bu bağlamda Der Nersessian'ın *verileri analiz etme yöntemi* üzerinde durulmuştur. Bu çalışmanın önemi; erken, orta ve geç Ortaçağ devirlerindeki Hristiyan sanatında ikonografiyi ve stili, teoloji, tarih, dilbilim ve sanat tarihi ile bir bütün olarak inceleyen metodolojinin kavranabilmesi bağlamındadır. Yararlanılmış olan yayınlar çalışmanın temeli olan Der Nersessian'ın yayınları ve yayınlarında kullandığı akademik kaynaklardır.

Der Nersessian 5 Eylül 1896 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'da Ermeni bir ailenin üçüncü evladı olarak doğmuş, erken yaşta önce babasını,¹ ardından da annesini kaybetmiş, bu nedenle dayısı tarafından büyütülmüştür. Türkçe ve Ermenice'nin yanı sıra İngilizce ve Fransızca öğrenmiştir. 1915 yılında dayısı Malachia Ormanian, Der Nersessian'ı İsviçre'de *University of Geneva*'da eğitim alması için

1 Babası Mihran Efendi'nin matbaacı olduğu belirtilmektedir. bk. Kouymjian, 2005, 483. Ancak arşiv belgesi olarak bilinen bir kaynak sunulmamıştır. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu'nda matbaacılıkta arşiv belgelerindeki *Mihran, Nerses* isimleri için bk. Birinci, 2014, 835-856. Olası matbaalar şunlardır; Nerses Papazyan'ın matbaası, Babiali'de 1881'de açılan Mihran'ın matbaası. Mihran Papazyan Efendi'nin Türkçe, Ermenice, Fransızca, Rumca, İbranice, Bulgarca harf kalıpları mevcutmuş. Sirarpie Der Nersessian'ın ilk olarak Bulgaristan'a ardından İsviçre'ye gönderildiği düşünüldüğünde 1850 doğumlu Mihran Papazyan Efendi'nin de matbaasında Bulgarca harflerin yer alması ve Sirarpie Der Nersessian'ın Fransızca bilmesi ve yine aynı matbaada Fransızca harflerin olması da üzerinde durulması gereken detaylardır.

desteklemiştir. İsviçre'deki eğitimini tamamladıktan sonra Fransa'ya taşınmış, burada *Ecole des Hautes Etudes de l'Université*'de² ve *Sorbonne Université*'de eğitimini sürdürerek Bizantolog Charles Diehl, arkeolog Gabriel Millet ve sanat tarihçisi Henry Focollion'dan eğitim almıştır. Sirarpie Der Narsessian, 1922 yılında Gabriel Millet'in asistanlığını yapmış, bu süreçte ilk akademik çalışmalarını yayınlamıştır.³ Bizans ve Slav tarihi uzmanı Father Francis Dvornik ve sanat tarihçisi Andre Grabar ile arkadaşlık kurmuştur.⁴ 1930 yılında Bizans uzmanlarından Charles Rufus Morey, Albert Mathias Friend ve Walter Cook'un da tavsiyesiyle Amerika Birleşik Devletleri'ne taşınmış, bu sayede Wellesley Collage'da yarı zamanlı öğretim görevlisi olarak 16 yılını geçirmiştir. 1944 yılında *Dumbarton Oaks*'ta tam zamanlı akademik kadroya alınmış, emekli oluncaya dek akademik çalışmalarına burada devam etmiştir. Emekli olsa da 5 Haziran 1989 tarihinde gerçekleşen vefatına kadar çeşitli kurumlarda ders verip akademik katkı sağlamaya devam etmiştir.⁵

Yalnızca Ortaçağ Hristiyanlık sanatı tarihinin el yazması resimleri üzerine değil, ama aynı zamanda Bizans İmparatorluğu, Ermeni, Türk, Rus, Gürcü, Süryani, Arap sanatları üzerinde geniş bir yelpazede çalışmıştır. Bu geniş çerçevenin kaynağı kuşkusuz çeşitli ekollerden yetişmiş bilim insanları ile olan akademik iş birlikleri ve akademik eğitim geçmiştir. Başta Fransız olmak üzere Alman, Rus ve Amerikan ekolleri ile yerel Ermeni araştırmaları Der Nersessian'in karşılaştırmalı sanat tarihi analiz yöntemini kullanmasının kaynağını oluşturmaktadır. Onun, ilk akademik yayınlarından itibaren gözlemlenebilen çok yönlü akademik disiplini, ilerleyen yıllarda kendine ait bir tekniğe dönüşmüştür. Sanat tarihi araştırmalarında soru işaretlerini aydınlatmada Der Nersessian'ın kuvvetli stili özellikle Ortaçağ Anadolu coğrafyası gibi girift ve çok kültürlü yapıları barındıran bölgelerdeki araştırmalar için gözlemlenmesi gereken bir kaynaktır.

Sirarpie Der Nersessian'in Sanat Tarihi Metodolojisi

Der Nersessian'in 1927 yılında yayınladığı "*Two Slavonic Parallels of the Greek Tetraevangelia: Paris 74*" başlıklı makalesini Gabriel Millet'in tavsiye üzerine yazdığını kısa bir dipnot ile aynı makalede aktarır. Der Nersessian, Nikodim Kondakov'un⁶ resimli el yazmalarını tarihi sırayla karşılaştırarak incelemek yerine farklı kaynaklardaki sahnelerin sahip olduğu konuları belirleyip gruplandırma yaparak karşılaştırdığını bildirir.⁷ Der Nersessian'in aktarımına göre Nikodim Kondakov bu sayede Bizans sanatında belirli

2 Allen- Garsoian- Şevçenko-Thomson, 1989, 8.

3 Allen- Garsoian- Şevçenko-Thomson, 1989, 10.

4 Kouymjian, 2005, 483.

5 Allen- Garsoian- Şevçenko-Thomson, 1989, 10.

6 Nikodim Pavloviç Kondakov (1844-1925), 1865 yılında Moskova Üniversitesi'nden mezun olmuştur. Odessa'da "The History of Byzantine Art and Iconography traced in the Miniatures of Greek MSS." Başlıklı doktora çalışmasını 1876'da yayınlamıştır. Rus ve Bizans sanatı üzerine yaptığı çalışmaları sanat tarihi literatürü için önemli kaynaklardır. *Bk.* Minns, 1924, s.435-437.

7 Nersessian, 1927, 222-223.

özelliklerin belirli dönemlere özgü olduğunu bilimsel olarak tespit etmiştir.⁸ El yazması eserlerin her birinin prototipinin izine bu metot ile ulaşılabileceğine değinmiştir.⁹ 1927 yılında yayınladığı makalesinde Kondakov'un yöntemiyle farklı yüzyıllarda yazılmış bir takım *Psalter* üzerinde çözümlene yapmıştır. 9. yüzyıldan üç kopyayı¹⁰ incelemiş, aynı konunun 11. ve 14. yüzyıllar arasındaki çeşitli kopyalarını¹¹ da bu incelemeye dâhil etmiştir. Der Nersessian bu noktada elyazmalarındaki benzer sahneleri karşılaştırarak figürlerdeki anatomik detayları formalist yaklaşımla analiz etmiş, figürlerin beden hareketlerinin ve yüzlerindeki ifadelerin, sahnenin mevcut duygu aktarımıyla uyumunu karşılaştırmıştır. Ayrıca metindeki çizimlerin ikonografik imgeyi taşıyıp taşımadığını G. Millet'in "*Le'Art Byzantin*" çalışmasındaki bilimsel yargıyı vurgulayarak kendi örnekleriyle pekiştirmiştir.

Aynı makalesinde metodolojisini biraz daha genişleterek 11.yy'dan kalma Paris gr.74 Gospel eserini dört Slav¹² versiyonu ile karşılaştırmış, *Gospel* ve *Psalter* örnekleri de metin ve görsel analizleriyle bir bütün olarak aynı karşılaştırma içerisinde değerlendirmiştir. Metinlerin görsellerle analizinin teolojik bağlamlarını da bu yöntemle ortaya çıkarmıştır. Resimli el yazmalarını karşılaştırırken Der Nersessian şöyle der:

"Bu Gospel grubu, birbirleriyle çok yakından bağlantılı olarak, karşılaştırma yöntemini sınırlı bir alanda uygulamak konusunda mükemmel bir fırsat sunmaktadır. Bizim amacımız; bizzat el yazması resimlerinin kendisi üzerinde bir çalışma yapmak değildir. Paris 74 eserinin diğer kopyalarını bir dakikalık süreyle diğer tüm minyatürlerle karşılaştırarak aralarındaki kesin ilişkiyi bulmaya çalıştık. Orijinal redaksiyondan geriye kalanları ve hangi değişikliklerin yapıldığını görmek için her yazının karakterini göstermeye çalıştık. Bu varyasyonları diğer el yazmaları veya genel olarak diğer tablolardan alınan benzer örneklerle karşılaştırarak, zaman ve mekân etkilerinden mi, yoksa sadece kopya olup olmadıklarını anlamaya çalıştık."¹³

Der Nersessian önceki çalışmalarında, Bizans resimli el yazmalarının eş değeri niteliğinde olan farklı tarihlerdeki kopyaları ile yaptığı karşılaştırmalardan sağladığı metodolojisi ile Ermeni sanatının resimli el yazmaları üzerinde çalışmaya başlamış, bu bağlamda 1933 yılında yayınladığı *The Date of the Initial Miniatures of*

8 Nersessian, 1927, 224.

9 Nersessian, 1927, 224.

10 Moskova Tarih Müzesi'nde yer alan Chludov Psalter, Mount Athos'ta Pantokrator no.61, Paris Bibliotheque Nationale gr.20.

11 British Museum'da yer alan 1066 tarihli Theodore of Caesarea for Michael, Vatikan'da yer alan 12. yy. Barberini Psalter, Berlin'de 13. yy. Hamilton Psalter ve aynı eserin Kiev'deki 1397 tarihli bir kopyası.

12 Gospel Curzon 153, Gospel Elisavetgrad, diğer iki eser 16. ve 17. yüzyıllara ait olup 1925 yılında Paris'teki Roman Sanatı sergisinde tanıtılmıştır.

13 Nersessian, 1927, 225.

*the Etchmiadzin Gospel*¹⁴ başlıklı makalesini üretmiştir. Der Nersessian, milattan sonra 989 yılında Noravank Manastırı'nda yapılmış olan *Etchmiadzin Gospel no.229* resimli el yazmasının majüskül¹⁵ olarak yazıldığını belirterek eserin teknik detaylarını, ikonografi özelliklerini bütüncül bir yaklaşımla aktarmıştır. Eser üzerindeki bilimsel ilk çalışmaları yürüten M. Brosset, J. J. Uvarov, Stasov ve Strzygowski'nin incelemelerine değinmiş¹⁶ olması araştırmasını bu isimlerin sentezinden edindiği veriler üzerinde yeni bir katman olarak devam ettirdiğini göstermektedir. Bu bağlamda Der Nersessian ilgili makalesinde Strzygowski'nin eser hakkındaki orijin yaklaşımlarını değerlendirmiştir.

1937 yılında *L'illustration du Roman de Barlaam et Joasaph* başlıklı doktora tezini tamamlayan Der Nersessian'ın, Barlaam ve Joasaph hikâyesinin el yazması çizimlerinin daha önce çalışılmamış detaylarını incelediği, sistematik bir analiz gerçekleştirdiği ve genel sonuçlara vardığı Andre Grabar tarafından vurgulanmıştır.¹⁷ Ayrıca, Bizans İmparatorluğu'nun Makedon Hanedanlığı Devri sanatı özelliklerini ve ikonografik bağlantılarını yönetim algısını yansıtan imparatorluk sanatı ile sanatçının özel yaklaşımlarını açığa çıkardığı yine Andre Grabar tarafından belirtilmiştir.¹⁸

1940-1941 yıllarında yayınlamış olduğu *Remarks on the Date of The Menologium and The Psalter Written For Basil II*¹⁹ başlıklı makalesi, Der Nersessian'ın el yazması araştırmalarda, tarihi verilerin çeşitli paralelliklerini farklı materyallerle karşılaştırıp, aynı zamanda da kendi çıkarımlarıyla yorumlayıp bilimsel verilerle destekleyerek nasıl bulgular edindiğini gösteren önemli bir çalışmadır. *Vatikan gr.1613* el yazmasını farklı kaynaklardan karşılaştırmalar sağlayarak tarihlendirme denemesi gerçekleştirebilir. Örneğin; *Vatikan gr.1613* el yazması eserini *Paris gr.1589* el yazması üzerinden Aziz Luke Stylite'in biyografisini karşılaştırır. Aziz Luke'un 989 senesindeki depremden önce ölmüş olduğunu tespit eder.²⁰ Ölümünün 984 ile 979 arasında Aralık ayının 11'inde bir Perşembe günü gerçekleşmiş olabileceğini bildirir. Elbette bu çıkarımı yaparken bu görüşün aksini savunan ve Vogt'un²¹ önceden öne sürdüğü tarihlendirmesini benimsediği Vanderstuyf²² ve Delehaye'yi²³ de bulgularıyla tartışır. Hemen ardından Cedrenus ve Scylitzes'in deprem tarihlerini Suriye orjinli iki Arap tarihçi olan Elmacin ve Yahya'nın verileriyle karşılaştırırken, buradan edindiği verileri de Ermeni tarihçi Acolik'in verileriyle bir kez daha karşılaştırır. Çalışmadaki küçük bir örnek olan bu tarihsel ve olgusal karşılaştırmalar

14 Nersessian, 1933, 327-360.

15 Ermenice: erkathagir.

16 Bk. Brosset, 1840; Uvarov, 1862; Mourier, 1885; Strzygowski, 1891.

17 Bk. Grabar, 1938, 710-721.

18 Grabar, 1938, 710-721.

19 Nersessian, 1940-1941, 104-125.

20 Nersessian, 1940-1941, 110.

21 Bk. Vogt, 1909.

22 Bk. Vanderstuyf, XII: 138-44, 215-221, 271-81, XIII: 13-19, 140-48.

23 Bk. Delehaye, 1895, 400-401.

bütün makale boyunca sürmektedir. Aynı olgunun çeşitli kaynaklarda farklı tarihlendirilen veya farklı betimlenen verilerin olası tarihi aralıklarını görsel, yazınsal unsurlarla bütünleşik olarak incelemesini yapar.

Andover-Newton Theological School Müzesi'nin kütüphane sorumlusu ve küratörü olan Richard D. Pierce 1940 yılında R. P. Blake'e 12. yy'dan kalma olduğu düşünülen bir Gürcü Gospel eserini incelemesi için davet mektubu yazdığını aktaran Der Nersessian, bu çalışmalarını R. P. Blake ile nasıl yürüttüklerini *The Gospel of Bert'ay: An Old-Georgian MS. Of The Tenth Century* makalesinde açıklamıştır.²⁴ Der Nersessian'ın ve R. P. Blake'in bu ortak makalesi yalnızca eseri çözümlenmekle kalmaz, aynı zamanda devrin müzecilik kural ve uygulamaları hakkında da bilgiler edinmemizi sağlar. Karşılaştıkları bürokratik durumlar hakkında da detaylı bilgiler verirler. Der Nersessian, R. P. Blake'in ön incelemesinde eserin 10. yy.'dan daha geçe tarihlendirilemeyeceğini bildirir.²⁵ Henüz ilk gözlemlerinde eserin başkent ekolünden olduğu ve herhangi bir tarihin yer almamasına karşın içeriğinde yer alan bazı önemli isimlerin 10. yy. tarihi aralığını açığa çıkardığını belirtirler.²⁶ El yazması kitabı betimleme, içerik ve minyatürler olarak üç alt başlık altında inceleyerek eserin 10. yy. olarak tarihlendirmesini bilimsel bulgularla savunurlar. Bu bulgulara ulaşırken eserden edindikleri sayısal verilerden de yararlanırlar. Sayısal verilerde; satır aralıkları, kenar boşlukları, sütun ölçüleri değerleriyle yansıtılmıştır. Parşömenin rengi üzerinde yaptıkları incelemeye dayanarak eserin materyalinin Kafkas bölgesine ait olduğunu tespit ederler.²⁷ Bu açıklamalar sırasında belirttikleri bir dipnotta el yazmasında yer alan bazı özel sözcüklerin dilbilimsel detayını aktarırlar.

"*Asamt'avruli*" sözcüğünün dilbilim çözümlenmesini yaparak sözcüğün 10. yy. sonlarında kullanıldığını belirtirler. "*Khuc'uri*" sözcüğünün de çözümlenmesini yaparak sözcüğün 862 tarihli *Sina* el yazmasının kolofonunda yer aldığını bildirirler. Bu terimin 11. ve 19. yy. arasında teolojik el yazmalarında düzenli olarak kullanıldığını ve bazen Arapçadan kaynaklanan bir ses durumu nedeniyle "*nuskhuri*" olarak okunduğunu eklerler. "*Mkhedruli*" sözcüğünün ise modern Gürcü alfabesinde yazıldığını, en eski tarihlendirmenin 1245 olduğunu fakat erken dönem için önemli bir rastlantı olduğunu savunurlar.²⁸ İkisinin araştırma kurgusu formalist analizin çözümlenemeyeceklerinin oldukça üstündedir. Bunlara ek olarak mercek, ultraviyole ışık kullanım teknikleriyle tespiti zor olan kısımlar üzerinde detaylıca çalışılması gerektiğini aynı makalede belirtirler. Minyatürlerin anlatıldığı son bölümde ise figürler formalist olarak çözümlenmiş, yer yer çeşitli Ermeni ve Bizans örnekleriyle karşılaştırılmıştır. Renk, çizgi, derinlik, form analizleri ve figürlerin anatomik detayları incelenmiştir. Bazı motiflerin kökenleri tartışmacı üslupla sonuçlandırılmış olup, Gürcü sanatının Bizans, Grek ve Ermeni etkileşimlerinin tarihi

24 Nersessian-Blake, 1942-1943, 226.

25 Nersessian-Blake, 1942-1943, 226.

26 Nersessian-Blake, 1942-1943, 226.

27 Nersessian-Blake, 1942-1943, 226.

28 Nersessian-Blake, 1942-1943, 228.

nedenleri ve olasılıkları vurgulanmıştır.²⁹

Der Nersessian, 1941 yılında Brooklyn Museum'da gerçekleştirilen "Pagan and Christian Art in Egypt" sergisi için bir makale yayınlamıştır.³⁰ Makalesinde ilk yüzyılın din öğelerindeki senkretizmin sanat eserlerinde de yer aldığını belirterek, Walter Art Galeri'deki kireçtaşından yapılmış bir stelde (katalog no.34) iki Anubis yanında orans pozisyonunda kadın ve erkek figürüne kısaca değinmiştir. Buradaki orans duruşun Hristiyanlık unsuru ile bağlantısına Brooklyn Museum'daki sergide yer alan (katalog no.35) stel ile karşılaştırdığında şüpheli bakılması gerektiğini aktarmıştır. İskenderiye Müzesi'nde yer alan stellerde de orans duruşun Hristiyan ya da pagan kökeni ile ele alınması gerektiğini vurgulamıştır.³¹ Cooper Union Musuem'da yer alan atlı adam figürüne sahip, 6. yy.'dan kalma Kıpti bir eserin pagan ve Hristiyanlık detaylarını kısaca irdelediğinde, net bir hükme varmaktan kaçındığı açıktır. O, bilimsel olarak bir sisteme dayandıramadığı durumlardaki kuşkularını okuyucuya aktarmaktadır. Bu noktada Der Nersessian'ın akademik incelemelerde varmış olduğu kesin sonuçların bilimsel dayanaklarının ne denli kuvvetli ve titiz bir analizden geçirilerek yayınlandığı belirtilmelidir.

1942 yılında Der Nersessian, sanat tarihi araştırmaları üzerine yaptığı bir incelemeyi aktardığı *The Direct Approach in the Study of Art History* makalesini yayınlamıştır. Bu makalesinde Wellesley College için yaptığı sanat tarihi pratik eğitim incelemesi hakkında görüşlerine değinmek gerekir. Bu noktada aşağıda yer alan makalesindeki görüşünü içeren yazısında Der Nersessian'ın sanat tarihi araştırma ve eğitim metodolojisine nasıl yaklaştığı çözümlenebilir:

"Böylece sanat tarihinin temeli ve ilk görevi sanat formlarının incelenmesi, bir sanat eserinin önemli unsurlarını tanımak ve anlamaktır. Sanat tarihi araştırmasında öğrencilerin eğitiminde kullanılan yöntemler çeşitlidir. En sık takip edilen şey dışsal yaklaşım olarak adlandırılabilir: Sanat eseri, son haliyle "dışarıdan" izlenir. Bireysel bir çalışmanın dikkatli bir şekilde ele alınmasıyla, aynı insanın ya da aynı dönemin ya da sanatçının ait olduğu ulusal ya da bölgesel grubun diğer eserleri ile karşılaştırmaları yoluyla, o sanatçının tarzını, karakterini, bir dönemin ya da bir ülkenin sanatının özelliklerini belirlemeye çalışır. Doğrudan yaklaşım olarak adlandırılacak başka bir yöntem, üslup ve tekniğin ayrılmaz olduğu gerçeğinin tanınmasına dayanmaktadır. Amacı, eserin ayırt edici özelliklerinden sorumlu olan teknik unsurların bilgisi ile sanat eserlerinin dışsal çalışması yoluyla elde edilen bilgileri tamamlamaktır."³²

29 Nersessian-Blake, 1942-1943, 258-285.

30 Nersessian, 1941, 165-167.

31 Nersessian, 1941, 165.

32 Nersessian, 1942, 54.

Pratik deneyim kazanımının sanat tarihi öğrencilerinin eser analizi yaparken kazandıracığı uygulama pratiği bir başka deyişle bir eserin üretim tekniği hakkındaki fikirlerine bir örnekle şöyle devam eder:

“Sanat tarihi bölümleri kurulduğunda; resim, modelleme ve tasarım dersleri, bazen de sanat tarihinin genel programına dâhil edilen ayrı bir birim olarak muhafaza edildi. (...) sanat pratiğine tamamen ayrılmış ve sanat okullarında yapılan çalışmalara benzeyen ve pratik çalışmanın sanat tarihi ile yakından ilişkili olduğu dersler arasında çok açık bir ayırım yapılmalıdır. (...) Pratik ve teorik çalışmaları birleştiren doğrudan yaklaşım, Alice Van Vechten Brown tarafından 1897’de Wellesley’de başlatıldı; daha sonra Myrtilla Avery’nin yönetiminde geliştirildi. (...) Üslubun gelişiminde ya da değişiminde; mimaride tekniğin işlevi, seramik, tekstil, metal işçiliği gibi çeşitli küçük sanat eserlerinde tam olarak tanınmaktadır. Belirli alanlarda veya dönemlerde teknik bilginin avantajları hakkında pek şüphe yoktur. (...) karakalemde bahsedelim. Bu şekilde eğitim görmüş bir öğrenci, birinci elden deneyimin her bir aracın olanaklarını ve sınırlamalarını bilecek ve sonuçların daha akıllıca takdir edilmesini sağlayacaktır(...)Örnek olarak, Michelangelo’nun çalışmasıyla ilgili olarak bir sorundan bahsedebilirim. Sistine tavanından figürlerden birinin pozunu almak için bir model oluşturuldu; İnsan vücudu tarafından oldukça yakın bir şekilde çoğaltılabilecek bir poz bulabilmemiz için birkaç kez denemeliydik. (...)öğrenciler, modelden bir çizim yaptılar ve Sistine tavanından figürlerin fotoğrafından bir taslak çizdiler.”³³

1954 yılında *An Armenian Version of the Homilies on the Harrowing of Hell* makalesinde İsa’nın cehenneme inışı, oradaki ruhları özgür bırakması ve şeytana karşı zaferinin Doğu Hristiyanlık kaynaklarındaki ikonografisine değinerek Nicodemus İncili’nin ikinci kısmı olan Acta Pilati Batı Avrupa’da ilgi gördüğünü belirtmiş, Doğu Hristiyanlık kaynaklarındaki vaziyeti üzerinde durmuştur. Birkaç Yunan kopyası olduğunu fakat Ermeni, Arap, Süryani, Etiyopya ya da Kıpti kökenli bir referansın olmadığını belirtmiştir. Ruhların kurtuluşunun hikâyesinin, İskenderiye’nin Eusebius’una veya Emesa’nın Eusebius’a atfedilen vaazlarda daha ayrıntılı olarak anlatılmakta olduğunu vurgularken makalesinin bu vaazların Ermeni versiyonu ile ilgili olduğunu belirtir. Kudüs’te Ermeni Patrikhanesi’nde yer alan bir takım resimli el yazmasını incelerken yaptığı araştırmada tesadüfen 1363 yılında Kırım’da yapılmış metinlerden oluşan bir koleksiyona rastladığını belirtir. Der Nersessian, El yazması no. 1293’te, Ephrem Syrus ve başkaları tarafından yazılmış atasözleri, vaazlar, Aydınlatıcı Aziz Gregory tarafından bir meleğe yöneltilen soruların apokrifitik hikâyesi, Aziz Alexis’in hayatı ve Edessa Kralı Abgar’ın hikâyesini içerdiğini söyler. 291 ile 391 arasındaki son iki metin John’un tarihi, Zacharias’ın oğlunu, cehennemin yıkımını ve Şeytan ile ilgili aktarımlar olduğunu belirtir

33 Nersessian, 1942 54-60.

ve yayınlanmamış metinlerin çözümlemesine makalesinde yer verir. Makalesinde vardığı sonuçlardan belki de en önemlisi Ermeni literatüründe Doğu Hristiyanlık kaynaklarının iyi araştırılmadığını belirtmiş olmasıdır.

1959 yılında *The Armenian Chronicle of the Constable Smpad or of the "Royal Historian"* makalesini yayınlayan Der Nersessian, Haçlı Seferleri hakkında bilgi veren Ermeni kaynaklarından biri olan Klikya Kralı Het'um kardeşi tarihçi Smpad tarafından yazılan kraliyet kronikleri hakkında önemli bir çalışma gerçekleştirmiştir. 19. yy.'daki Paris'te çevirilerden üretilmiş baskıları (ve bu baskılardaki eksik bölümlerin tespiti) ile başlayan makale, özünde farklı çeviri metinleri ve kopyalara dönüşmüş bir el yazmasının orijini ile sistematik karşılaştırmasını detaycı çıkarımlarla çözümlemesi bakımından önemli bir yöntemi barındırır. Kronik eserin yıllara göre bölümleri incelenirken Smpad'ın yazım sürecindeki yaşını, cümle yapılarının kelime sayısı ile kısalığını, olayların anlatımındaki sayfa sayısına göre uzunluk ve kısalıklarını, yazılmayan yılları, azaltılmış hadiseleri diğer kopyalarla karşılaştırmıştır. Victor Langlois, S.Akelian, L., Alishan, Cl.Cahen, Nangis'den William, P.Pelliot, Tyre'den William, F.Chalandon, Abu Shama, V.Minorsky, M.W.Baldwin, J.Richard, Abu'l Faraj, Ch.Schefer, N.Fyre, Baron C. D'Ohsson gibi isimler makalenin tartışıldığı ve çözümlendiği başlıca isimlerdir.

Der Nersessian'ın bir grup makalesi bibliyografi ve bibliyoloji çalışmaları içermektedir. 1953 yılında Alexandre Alexandrovich Vasiliev'in ölümünden altı yıl sonra 1959'da *Alexander Alexandrovich Vasiliev (1867-1953)*³⁴ başlıklı araştırmasını Dumbarton Oaks'ta yayınlamıştır. Bir diğer bibliyografi örneği 1973 yılında Francis Dvornik'in akademik çalışmalarını bir araya getirdiği *Francis Dvornik*³⁵ başlığını taşıyan çalışmasıdır. 1960 yılında ise Myrtilla Avery'nin 1959 yılında gerçekleşen ölümünün ardından *Myrtilla Avery 1869-1959* başlıklı bir metin yayınlamıştır. 1960 yılında yayınlanan *An Armenian Bibliology* başlıklı inceleme metninde erken Hristiyanlık ve Ortaçağ alanında çalışan kişilere yönelik hazırlandığını bildirmiştir.³⁶ Bu bağlamda Hagob Anasian tarafından 1959 yılında Yerevan'da Ermenice olarak yayınlanmış olan "Haykakan Matenagidovt'yovn" on ciltlik olması planlanan çalışmasına öncelikli olarak işaret etmiştir. 5. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar tüm Ermeni yazarların kitapları, yabancı yazarların Ermeni diline çevrilmiş yayınları ve anonim eserler hakkında sistemli olarak bilgi verildiğini ve önceki çalışmalardaki eksiklikleri giderdiğini aktarmıştır. Der Nersessian bu eserin önemini, yazar tarafından eserin giriş bölümünde *bibliyografi* yayını olarak değil *bibliyoloji* yayını olarak nitelendirmesini özel olarak vurgulayarak belirtmiştir.³⁷ Hagob Anasian'ın 1959'da yayınladığı ilgili eserin sistematığı Der Nersessian'ın bibliyografi ve bibliyoloji çalışmalarını etkilemiş olmalıdır. Bunun nedeni eserin içeriğini çözümleme gayretine girişmiş olması ve bu etkileri kendi çalışmalarına aktarmış olmasıdır. 12. yüzyıl

34 Nersessian, 1956, 1-3-21.

35 Nersessian, 1973, 1-10.

36 Nersessian, 1960, 419.

37 Nersessian, 1960, 419, 419.

tarihçisi Samuel Anetzi, 14. yüzyılda Mekhit'ar Ayrivanetzi'nin³⁸ 70 sayfalık tarih kitabı gibi Ermeni tarihçileri ve diğer Ortaçağ yazarlarının Ermeni İlahileri ile ilgili bilgiler eserde liste olarak yer almıştır. Tüm bunların yanı sıra bu çalışmanın Der Nersessian için dikkate değer bölümlerden biri Yerevan Kütüphanesi'nde yer alan 178 Ermeni el yazması kataloğunun listesine ilgili yayınlarıyla birlikte yer vermiş olması ve daha önce yayınlanmamış eserlerin kapsamlı referanslar ile bir değerlendirme biçiminde yayınlanmış olmasıdır. Ancak Der Nersessian için eseri önemli kılan asıl nokta pek çok modern akademik yöntemin ve disiplinin bir arada kullanılarak çalışılmış olmasıdır.³⁹

1960 yılında yayınlanan *Two Images of the Virgin in the Dumbarton Oaks Collection* başlıklı makalede, Dumbarton Oaks Koleksiyonu'ndan birkaç Meryem Ana imgesi örneği üzerinden Bizans İmparatorluğu sanatının belirli dini yönlerini göstermeye çalıştığını belirtir.⁴⁰ Andre Grabar ve P. J. Alexandre'nin çalışmalarının⁴¹ Bizans tarihinin en dikkat çeken dönemlerinden biri olan 754 Konseyi ve 787 İkinci İznik (Nikea) Konsili sürecine bağlı olarak sanat tarihçileri için önemli çalışmalar olduğunu vurgular. Bizans'ın bu devrinde kristoloji argümanlarına dayanarak ikon savunucularının zaferinden dolayı Meryem Ana ikonunun Mesih ikonu gibi sıklıkla işlenmiş olması gerektiği çıkarımını yapmıştır.⁴² Der Nersessian bu çalışmada, Meryem Ana imgesini farklı eserlerdeki çeşitli ikonografik bağlamlarla değerlendirir. Yaptığı çıkarımlar ve kurduğu bağlantılar yine sistematiktir ve yorumdan ziyade bilimsel argümanlarla oluşturulmuştur.

1962 yılında yayınlanan *The Illustrations of the Homilies of Gregory of Nazianzus: Paris Gr. 510. A Study of the Connections Between Text and Images* başlıklı makalesi el yazması eserler üzerinde metin ve görsel analizin incelemesini bir arada sunan önemli bir çalışmadır. Der Nersessian'ın ilk dönem yayınlarına kıyasla çok daha sistematik bir yayın olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Der Nersessian'ın da yayınında belirttiği üzere *Paris Gr.510* resimli el yazması Bizans Makedon Dönemi sanatının en anıtsal eseridir.⁴³ Der Nersessian *Paris Gr.510* üzerinde ikonografi çözümlemesi ve stil analizi yapmıştır. Ancak buna ek olarak ikonografik çözümlüğün bağlamlarını güçlendirmek amacıyla erken Hıristiyanlık Dönemi, tarihi sahneler ve Bizans kronikleri arasındaki ilişkileri özellikle incelemiştir. Der Nersessian, el yazmasındaki minyatürlerin Gregory tarafından ortaya konulan temel fikirleri gösterme eğiliminde olduğunu vurgulayarak, görüntülerle metin arasındaki ilişkinin gerçek ve çok derin olduğunu savunmuştur.⁴⁴ Bu fikrini destekleyici unsurlarını açıklarken el yazması resimlerinin ve metinlerin bilinçli bir şahsiyet tarafından

38 Andreasyan, 1949, 95-118.

39 Nersessian, 1960, 424.

40 Nersessian, 1960, 71-72.

41 Bk. Grabar, 1957; Alexander, 1958.

42 Nersessian, 1960, 71-72.

43 Bk. Omont, 1929, XV-LX.

44 Nersessian, 1962, 197.

yönlendirildiğini ve denetlendiğini tespit eder ve aynı şekilde savunur.⁴⁵

1965 yılında “**A Psalter and New Testament Manuscript at Dumbarton Oaks**” başlığıyla yayınlanan çalışmasında; Dumbarton Oaks Koleksiyonu'nun satın aldığı bir psalter ve Yeni Ahit el yazması hakkında detaylı bir inceleme gerçekleştirmiştir. Athos Dağı'ndaki Pantakrator Manastırı'na ait olduğu düşünülen bu el yazmaları hakkında ilk verileri S.P.Lambros'un 1895'te Cambridge'de yayınlanan “Catalogue of the Greek Manuscripts on Mount Athos” çalışmasından edinir. Der Nersessian eserler üzerinde çalışmış olan Brockhaus, Millet ve Tikkanen'den de bahsederek, Psalter'a ait fotoğrafların Paris Ecole des Hautes Etudes koleksiyonunun bir parçası haline geldiğini aktarır⁴⁶. Der Nersessian el yazmasını sistemli olarak öncelikle materyalin fiziksel özelliklerini aktarır, ardından el yazmasının içeriği ve görsellerin betimlemesi olarak ayrı bir başlık altında bu detayları folyo numaralarına göre aktarır. Minyatürler hakkında sanatsal çıkarımlarını ayrı bir başlık altında tartışma olarak yer veren Der Nersessian, R.Devreess, H.Omont, K.Weitzmann, A.M.Friend, A.Grabar, G.F.Warner, G.Stufffauth, P.Buberl, H.Gerstinger, M.Bonicatti, K. Lake, S.Lake, J.Lassus, G.Millet, V.N.Lazarev, S.Dufrenne, A.M.Friend, Otto Pacht, H.Willoughby, J.R.Martin, M.L.Gengaro, G.Soteriou, M. Philipps Perry ve S.Peleanides'in yayınlarından yararlanmıştır.

1977 ve 1978 yıllarında Der Nersessian, Ermeni sanatı üzerine kapsamlı bir kitap yayınlamıştır. Der Nersessian *Armenian Art*⁴⁷ başlığını taşıyan bu yayınında, Ermeni yerleşim arkeolojisi coğrafi sınırlarıyla güncel bölge⁴⁸ isimlerini kullanmıştır.⁴⁹ Ermeni yerleşiminin öncesindeki erken dönem verileri Hitit tabletlerinden edinmiş olup, MÖ 14. yy. tarihine dayandığını belirtir. MÖ 13. ve 12. yy.'da Asur medeniyetinin bölgedeki varlığına ve milattan önce 8. yy.'daki Urartu medeniyetinin aynı bölgedeki vaziyetine değinir. Bu bağlamda Ermeni tarihçi Khoren'li Moses'e göre Ermenilere “Hayk”, yaşadıkları bölgeye ise “Hayastan” denildiğini aktarır.⁵⁰ Der Nersessian'ın antik dönemde üzerinde durduğu Armavir, Tigranocerta, Artashat ve Ervandashat gibi ilk başkentler ve bu bölgeden edinilen arkeolojik verilerdir. Bu bölgelerdeki pagan kalıntıların oldukça tahrip olduğunu aktarmış, Arin-berd'deki eserlere genel olarak değinmiştir. Bu noktadan sonra Erzincan'da o dönemde yeni keşfedilen MÖ 5. yy. olarak tarihlendirilen atlı adam betimlemesine sahip küçük bir obje üzerinde formalist bir çözümleme yapar. Çözümlemeden elde ettiği verileri R. Ghirshman'ın⁵¹ yayınından faydalanarak Pazırık

45 Nersessian, 1962, 227.

46 Nersessian, 1965, 155.

47 Bk. Nersessian, 1977.

48 Bölge isimlerini aktarırken “Kürdistan” sözcüğünü kullanır. Fakat ne bu isimlendirmeyi verdiği tarihte ne de günümüzde bölgenin ulusal ya da uluslararası resmi adını yansıtmamaktadır.

49 Nersessian, 1977, 11.

50 Nersessian, 1977, 11-20.

51 Ghirshman, 1963.

halısındaki atlı adam figürlerine benzediğini bildirir.⁵²

Ermeni sanatının antik dönemden sonraki en önemli etkeni Hristiyanlık sanatıdır. Bu bağlamda Der Nersessian mimari ile başlayarak Ermeni dini mimarisinin detaylarını aktarırken yine formalist çözümlmeyi tercih ettiği söylenebilir. Yapı plan özellikleri ve malzeme öncelikli olarak değindiği detaylardır. Ermeni kilise mimarisindeki Gürcü, Bizans etkileşimini çeşitli kaynaklardan edinir. Örneğin; Vagharsapat'ta yer alan Aziz Hrips'ime kilisesi için Kafkas bölgesinin merkezi planlı kilise tipinin en iyi örneği olduğunu A.Eremian'ın "Khram Ripsime" ve G.N.Tchubinashvili'nin "Pamiatniki Tipa Djvari" yayınlarından yararlanarak aktarır.⁵³ Bir başka detay ise; Vagharsapat'ta yine Aziz Hrips'ime kilisesinin pencere açıklıklarının tasarımı konusundaki yaklaşımı A.Eremian'a göre değerlendirir ki A.Eremian üç açıklıklı pencere modelinin Bizans etkisi olduğunu ve Kalkedon doktrininin de etkisinin olduğunu bildirmiştir.⁵⁴ Der Nersessian 12. yy. ilk yarısından itibaren Ermeni mimarisi hakkında yapılan ilk çalışmaların 19. yy. Fransız ve İngiliz gezginler aracılığıyla olduğunu belirtir. Ancak 1899 yılında yayınlanan mimarlık tarihçisi Auguste Choisy'nin "Histoire de l'Architecture" kitabının ilk sistematik eleştirel araştırma olduğunu vurgular.⁵⁵ Ancak Ermeni mimarisini Bizans mimarisinin bir parçası olarak değerlendiren Auguste Choisy'nin Balkan mimarisinden ve özellikle de Sırp mimarisinden etkileşimler olduğunu savunsa da Der Nersessian için bu kitap Ermeni mimarisinin konstrüksiyon metodunu ve formlardaki rölyefleri bir araya getirdiği için önemlidir.⁵⁶ Bu fıkre 1916 yılında "L'Ecole Grecque Dans L'architecture Byzantine" çalışmasını yayınlayan G.Millet'in de yaklaştığı Der Nersessian tarafından aktarılır. 1892-93 ile 1904-17 yıllarında iki aşamalı olarak gerçekleştirilen kazılar sonrasında yayınlar oluşturan N. Marr'ın az bilinen ya da hiç bilinmeyen yapılardan bahsettiğini de aktarır. Aynı dönemde T. Toramian'ın "Materials for the History of Armenian Architecture" çalışması Ermenice olarak yayınladığı için batıda erişilebilen bir kaynak olmadığını bildirir. Bu çalışmayı kullanan ilk ismin J.Strzgorwski olduğunu ve 1918'de Viyana'da yayınlanan "Die Baukunts der Armenier und Europa" başlıklı çalışmasında yararlandığını belirtir. Sovyetler döneminde Dvin, Garni ve Etchmiadzin'de 5. ve 7. yy. Ermeni mimarisi üzerine çeşitli kazılar, onarımlar gerçekleştirildiğini, Rus ve Ermeni araştırmacılar tarafından yayınlar oluşturulduğunu da belirtir.⁵⁷ Roma Üniversitesi Sanat Enstitüsü'nden Profesör Geza de Francovich ve Milan Teknoloji ve Mimarlık Enstitüsü'nden Profesör Adriano Alpagò-Novello'nun çalışmaları, J.M.Thierry'nin Türkiye'deki yapıları içeren yayınların da önemini aynı kitabında vurgular. Ermeni mimarisindeki kubbe ve merkezi plan teorisi üzerine G.N.Tchubinashvili'den; yapı biçimleri ve fonksiyonları üzerine görüşler sunan, erken Hristiyanlık yapılarıyla bir arada

52 Nersessian, 1977, 15.

53 Nersessian, 1977, 39, 249. *Bk.* Eremian, 1955; Tchubinashvili, 1948.

54 Nersessian, 1977, 39. *Bk.* Eremian, 1971, 251-266.

55 Nersessian, 1977, 46-47.

56 Nersessian, 1977, 47.

57 Nersessian, 1977, 47.

inceleyen A. Grabar'dan da detaylıca yararlanmışır.

Mimari taş süslemedeki zengin çeşitliliği kendi gözlemleriyle aktararak bunları birbirine geçen çizgisel yada bol yapraklı görünüm, iç içe geçmiş daireler, asma ya da palmet sarmalları, uzun sarkıtlar, rozetler, dentiller, dallar, palmetlerden oluşan dalga motifi, kuş yuvasıyla bezeli at nalı kemerler olarak betimler.⁵⁸ Bu bölümde M. Thierry'nin 1972 tarihli "La Cathedrale de Mren", A.Grabar'ın 1958 tarihli "Ampoules de Terre Sainte", L.Azarian'ın "Armenian Sculptures", L. A. Dournovo'nun 1957 tarihli "Kratkaia İstoriia Drevnearmianskoi Zhivopisi", M.S.Sargisian'ın 1966 tarihli "The Bas-reliefs of the Founders of the Church Mren", B.Arak'elian'ın "Armenian Figurative Bas-reliefs" başlıklı çalışmalarından yararlanmışır.

Kitabın diğer bölümlerinin içeriğinde genel bir aktarım olduğu, detaylara girilmediği dikkat çeker. Der Nersessian'ın önceki çalışmalarındaki derin tarihi, dilbilimsel ve sanatsal çözümlerine bu kitapta rastlanmaz. Buna istinaden kullanmış olduğu Ermenice kaynaklardaki veriler İngilizce'ye kazandırılmış ve bu sayede Ermeni sanatının akademik kaynakları pratik bir tanıtıma dönüştürmüştür. Bu kaynaklara ek olarak Alman, Fransız ve Rus ekollerinden üretilmiş yayınlar da mevcuttur. Ancak Ermeni sanatının genel hatlarını Ermeni yayınlardan da edinmek ve tarihi sürecin yine Ermeni yayınlardan da yararlanarak çalışılmış olması önemlidir.⁵⁹

Sonuç

Sirarpie Der Nersessian'ın sanat tarihi araştırmalarına kazandırdığı yöntem Fransız, Rus, Alman, Amerikan ve yerel Ermeni ekollerini barındırmaktadır. Akademik iş birlikteliği yürütmüş olduğu pek çok bilim insanının yöntemlerinden yararlanmış ve zaman içerisinde tümünü kapsayan salt bir akademik yöntem geliştirmiştir. Bu yöntem ile sanat tarihi araştırmalarındaki tek yönlü bakışla materyalden/materyallerden sağlanan

58 Nersessian, 1977, 51.

59 Erken dönem resim sanatı üzerine yazdığı bölümde 10.yy.'da yaşamış olan Arap tarihçi al-Mukaddasi, 7. yy.'da yaşamış olan Ermeni yazar Vrt'anes K'ert'ogh, S.Mnatsakanian, M.Avi-Yonah, H.Vincent, F.M.Abel, A.D.Trendall, G.Sedrajna, A.Grabar, L.A.Dournovo, J.Stragowski, R.F.Hossinott yararlanmış olduğu kaynaklardır. Sirarpie Der Nersessian'ın Kral Bagratids ve Kral Ardsunis dönemi sanatı hakkında kullanmış olduğu kaynaklar M.Janashian, K.Weitzmann, C.Nordenfalk, Thomas Ardsruni, Breccia Fratadocchi, K.Otto-Dorn, J.Stragowski, N.Thierry, M.Thierry, P.Cuneo, K.Ghafadarian, V.A.Abrahamian, M.Janashian, G.Hovsepian, T.A.Izmailova, P.A.Underwood'tur. Klikya Ermeni Krallığı devri sanatı için; M.Gough, L.R.Azarian, M.Janashian, J.Baltsusaitis ve kendisine ait çeşitli yayınları kullanmıştır. Ermeni Feodal Ailelerin devrindeki sanat tarihi çıkarımlarında; H.A.Manandian, M.N. Tokarkski, O.Khalpakhchjan, K.Ghafadarian, J.Baltrusaitis, A.Sahinian, A.Manoukian, H.Eghiazarian, V.M.Arutiunian, N.Stepanian, A.Tchakmaktchian, N.Stephanian, G.Hovsep'ian T.A.Izmailova, R.Ettinghausen, F.Macler ve kendisine ait olan yayınlardır. Geç dönem Ermeni sanatında ise; H.H.Hakobian, T.A.Izmailova, F.Machler, N.Bogharian, N.Stepanian'a ek olarak J.Carswell, W.Kleiss, H.Seihous, I.Drapian'ın çalışmalarından yararlanmışır.

formalist, sanatsal edinimleri bilimsel bir tabana oturtmaktadır. Bunu sağlarken teoloji, dilbilim, tarih gibi diğer sosyal bilim disiplinlerinin de araştırmaya dâhil edilmesi gerektiğini kavratmıştır. Bu nedenledir ki Sirarpie Der Nersessian'ın tarihlendirmeleri ve diğer analizleri günümüzde hala geçerlidir. Bu yöntem bir eserin kendi tarihinden önce ve sonrasında var olan benzer detaylarını mutlak olarak karşılaştırma zorunluluğunu getirir. Bu bağlamda Sirarpie Der Nersessian'ın akademik araştırma yöntemi direk olarak aktarılmamış olsa da yayınlarında kullanmış olduğu yöntemler bir araya getirildiğinde ve yeniden sınıflandırıldığında sistemli olarak kavranabilmektedir. Yapılan inceleme sonucu Sirarpie Der Nersessian'ın metodolojisinin en uygun kullanım alanı resimli el yazmaları olduğu anlaşılmaktadır. Aynı teolojik kökenden üretilmiş farklı tarihlere ve kültürlere ait benzer ikonografileri barındırdığı takdirde bunların karşılaştırılması gereklidir.

Sonuç olarak karşılaştırma sürecinde hem eser hem de benzer eserler üzerinde üç aşamalı bir inceleme yapılmalıdır. Bunlar; teknik, sanatsal, ikonografidir. Teknik aşamada eserin tanımlanması; varsa kolofon detayları; günümüzdeki vaziyeti, muhafaza birimi, korunma birimi ve onarım detayları; eserin gövde ölçüsü, sayfaların ölçüleri ve malzemesi; içeriğinin satır aralıkları ve harf düzenleri; yazıda ve görsellerdeki boya ve mürekkebin pigmentlerinin kökenleri incelenir. Sanatsal aşamada görsellerin formalist yöntemle figürlerin anatomik detaylarının incelenmesi ve bitkisel-geometrik tasarımın karakterlerinin çözümlenmesi; figürlerin ve bitkisel-geometrik detayların diğer sanat disiplinlerindeki örneklerle karşılaştırılması; ait olduğu ön görülen atölyenin yerelliği, siyasi yönetim ya da dini topluluk ile ilişkisi; estetik kaygının sorgulanması ve estetik detaylarda çözümlenme gerçekleştirilir. İkonografik aşamada; görsel ile metnin ikonografik ilişkisi; ikonografik standardı ve bu standarda sağladıkları ve sağlamadıkları; teolojik bazı özelleşmiş kelimelerin ya da yazıların karşılaştırması; varsa eserin çağdaş örnekleriyle de ikonografik yönden karşılaştırılması; eserdeki özel bir kişinin ya da olgunun tarihi kaynaklarda araştırılması sağlanmalıdır. Teknik, sanatsal ve ikonografik ilişkinin bütünlüğü bezemedeki teolojik ya da ikonografik bağlamın simgesel anlamlarını kavramaya da yardımcı olacaktır. Sirarpie Der Nersessian'ın sanat tarihi araştırma metodolojisi sanat tarihinin bilimsel çerçevesini de bazı hususlarda açığa çıkartmaktadır.

KAYNAKÇA

- Alexander, P. J. (1958), *The Patriarch Nicephorus of Constantinople; Ecclesiastical Policy and Image Worship in the Byzantine Empire*, Oxford
- Allen, J, Garsonian, N, Şevçenko, I ve Thomson, R. W. (1989), *Sirarpie Der Nersessian 1896-1989, Dumbarton Oaks Papers, (Vol. 43)*
- Andreasyan, H. D. (1949), *Türk Tarihine Ait Ermeni Kaynakları, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, (cilt. 1, sayı. 1)*
- Birinci, A. (2014), *Osmanlı Tıbaat ve Matbuat Hayatında (1567-1908) Ermeniler, Yeni Türkiye, (sayı 60), s. 835-856*
- Delehay, H. (1895), *Le Synaxaire de Sirmont, Analecta Bollandiana, (XIV)*
- Eremian, A. (1955), *Khram Ripsime, Erevan,*
- Eremian, A. (1971), *Sur Certaines Modefications Subies par le Monuments Armeniens du VII Siecle, Revue des Etudes Armeniennes, (VIII)*
- Ghirshman, R. (1963), *Perse. Protoiraniens, Medes, Achemenides, Paris*
- Grabar, A. (1938), *L'illustration du Roman de Barlaam et Joasaph by Sirarpie der Nersessian, Byzantion, (Vol. 13, No. 2), s. 710-721*
- Grabar, A. (1957), *L'iconoclisme Byzantin, Paris: Dossier Arche'ologique,*
- Kouymjian, D. (2005), *Sirarpie Der Nersessian 1896-1989: Pioneer of Armenian Art History, Women Medievalists and the Academy WI: University of Wisconsin Press*
- Minns, E. H. (1924), *N.P. Kondakov: The Father of Russian Archeology, The Slavic Review, (Vol. 3, No. 8)*
- Nersessian, S. (1927), *Two Slavonic Parallels of the Greek Tetraevangelia: Paris 74, The Art Bulletin, (Vol. 9, No. 3), s. 222-274*
- Nersessian, S. (1933), *The Date of the Initial Miniatures of the Etchmiadzin Gospel, The Art Bulletin, (Vol. 15, No. 4), s. 327-360*
- Nersessian, S. (1940-1941), *Remarks on the Date of The Menologium and The Psalter Written For Basil II, Byzantion, (Vol. 15), s. 104-125*
- Nersessian, S. (1941), *Pagan and Christian Art in Egypt: An Exhibition at The Brooklyn Museum, The Art Bulletin, (Vol. 23, No. 2), s. 165-167*
- Nersessian, S. (1942), *The Direct Approach in the Study of Art History, College Art Journal, (Vol. 1, No. 3) s. 54-60*

- Nersessian, S. (1956), Alexander Alexandrovich Vasiliev (1867-1953), *Dumbarton Oaks Papers*, (Vol. 9/10),s.1-21
- Nersessian, S. (1959), The Armenian Chronicle of the Constable Smpad or of the “Royal Historian”. *Dumbarton Oaks Papers*, (13), 141+143-168
- Nersessian, S. (1960) , Two Images of the Virgin in the Dumbarton Oaks Collection, *Dumbarton Oaks Papers*,(Vol. 14),s.69+71-86
- Nersessian, S. (1960), An Armenian Bibliology, *Traditio*, (Vol.16), s.419-424
- Nersessian, S. (1960), Sirarpie Der Nersessian, *College Art Journal*, (19)3, 1-15
- Nersessian, S. (1965), A Psalter and New Testament Manuscript at Dumbarton Oaks, *Dumbarton Oaks Papers*, (Vol. 19),s.153-155-183
- Nersessian, S. (1973) , Francis Dvornik, *Dumbarton Oaks Papers*, (Vol. 27),s.1-10
- Nersessian, S. (1977), Armenian Art, Switzerland: Thames and Hudson
- Nersessian, S. ve Blake, R.P. (1942-1943), The Gospel of Bert’ay: An Old-Georgian MS. Of The Tenth Century, *Byzantion*, (Vol.16, No.1),s.226-285
- Nersessian, S.(1954), An Armenian Version of the Homilies on the Harrowing of Hell, *Dumbarton Oaks Papers*, (Vol. 89),s.201+203-224
- Nersessian, S., (1962), The Illustrations of the Homilies of Gregory of Nazianzus: Paris Gr. 510. A Study of the Connections Between Text and Images, *Dumbarton Oaks Papers*, (Vol. 16),s.195+197-228
- Tchubinashvili, G.N. (1948), Pamiatniki Tipa Djvari, Tbilisi,
- Vanderstuyf, S. Etude sur St. Luc le Stylitë, *Echos d’Orient*, (XII, XIII)
- Vogt, A. (1909), Vie de S. Luc le Stylitë, *Analecta Bollandxana* , (XXVIII), 1-56.

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Sanat Tarihi Dergisi

ISSN 1300-5707

Cilt: XXVII, Sayı: 2 Ekim 2018

Ege University, Faculty of Letters

Journal of Art History

e-ISSN 2636-8064

Volume: XXVII, Issue: 2 October 2018

Yayın Tarihi | Date of Publication

31.10.2018

İnternet Sayfası (Acık Erisim)

Internet Page (Open Access)

DergiPark
AKADEMİK

<http://dergipark.gov.tr/std>

Sanat Tarihi Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Journal of Art History is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published biannually, in April and October.